
de *Lijst van Nederlandse Hervormde predikanten tussen 1816 en 1900*, samengesteld door F.A. van Lieburg, m.m.w. van E. Groeneveld, Dordrecht 2003. Het is de bedoeling dat deze lijst zal verschijnen op www.nederlandsprotestantisme.nl. Ik zeg beide samenstellers hartelijk dank voor het gebruik.

² 'Iets over het beroepen van kandidaten bij de Hervormden' en 'Eenige aanmerkingen op het voorgaande', in: *Boekzaal der geleerde wereld, en tijdschrift voor de Protestantsche Kerken, in het Koninkrijk der Nederlanden (BZ)* 1835B, 60-64, 65-68.

³ A. Kuiper, 'De velden wit tot den oogst maar de arbeiders weinigen', in: *De Vereeniging: Christelijke Stemmen* 1868, 289-299; vgl. J. Vree, *Kuiper in de kiem* (...), Hilversum 2006, 189v. Een analyse uit de tijd na de Doleantie van 1886, die echter ook ingaat op de eerste helft van de negentiende eeuw: J. van Waning Bolt, *Predikantenmood en 'Patjes'-dominés*, Rotterdam 1887.

de uitgetreden hun kandidaats letteren gebruikten voor een der goed betaalde leraarsbanen die dankzij de Wet op het middelbaar onderwijs van 1863 beschikbaar kwamen. Als belangrijkste factor noemde Kuiper evenwel het 'periodiek verschijnsel' van eb en vloed op een beperkte arbeidsmarkt. Naast hen die zich innerlijk geroepen wisten, stond immers de 'zooveel groter schaar van hulp-troepen', die zich uitsluitend liet leiden door het beroepsperspectief en dat laatste was jarenlang slecht geweest. Volgens hem had de Hervormde Kerk zo'n vijftig nieuwe kandidaten per jaar nodig om haar 1.500 predikantsplaatsen bemand te houden.³

In 1991 heeft P.T. van Rooden de boven aangeduide golfbeweging opnieuw aan de orde gesteld. Hij deed dat in het kader van een bredere beschouwing over de professionalisering van de Nederlandse predikant. Zijn betoog richtte zich in dat verband vooral op de schommelingen in het aantal afgestudeerde kandidaten en de mobiliteit van de predikanten in de jaren 1625-1874. De verklaring van het verschijnsel was volgens hem 'simpel': het volgde gewoon – zoals Kuiper reeds vaststelde – het 'economisch model van vraag en aanbod'. Anders dan Kuiper besteedde Van Rooden geen aandacht aan verdere factoren die de golfbeweging beïnvloed zouden kunnen hebben. Hij ging in feite uit van een gesloten systeem, waarbij de vragende kant – de gemeenten – een constante scheen te vormen. Daarnaast concludeerde hij dat de zittende predikanten rond 1800 al dusdanig de rijen van hun beroepsgroep gesloten hadden – 'uit zorg voor hun sociaal aanzien' staakten ze 'hun bemiddeling bij de rekrutering van proponenten uit sociaal lagere milieus' – dat er na die tijd geen ruimte meer was voor een onderklasse van hulppredikers. Tegen 1840 was het overschot daarom nog wel 'groot en schrijnend', maar het door hem gesignaleerde 'kerkelijk proletariaat van geestelijken die ... in principe beroepbaar waren, maar nog geen beroep hadden gekregen' deed zich naar het schijnt niet meer voor.⁴

Nieuw onderzoek

In het nu volgende zal niet alleen worden aangetoond dat juist bijkomende factoren significante invloed hebben uitgeoefend op het verloop van het overschot, maar ook dat de door Van Rooden aangenomen versmalling bij de rekrutering niet overeenkomt met de werkelijkheid. Tenslotte zal ik, zij het voorlopig, een verband leggen tussen het overschot, de daarmee samenhangende verschijning van een nieuwe generatie hulppredikers, en het opkomen van de Groninger richting, die op haar beurt een nieuwe fase in de professionalisering van de Nederlandse predikanten inluide.

Mijn onderzoek richt zich op de jaren tussen 1828 en 1872. De keuze voor het dieptepunt 1828 ligt voor de hand. Hoewel in 1872